

ANTİK YUNAN VE PLATON'DA CİNSİYET SORUNU

Hilal ÇOLAKOĞLU *

ÖZET

Geçmiş insanlık tarihi kadar eski olan Cinsiyet meselesi, çeşitli etkenlere bağlı olarak şekillenmeye devam eden felsefi bir tartışma konusudur. Kadın ve erkeğin tarihi süreçte edinmiş olduğu yer; içinde bulunulan çağ, toplumsal şartlar ve kültür tarafından belirlenmektedir. Antik Yunan kültüründe mevcut olan cinsiyet ayrımı, özellikle kadını görmezden gelen yaklaşım dönemin düşünürlerini de etkilemiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan fikirler erkeği yüceltirken, kadına erkekle eşit haklar tanımayan, kadını pasif hale getiren bir özelliğe sahiptir. Platon içinde bulunduğu kültürden farklı olarak ilk kez kadın ve erkeğin eşitliğinden söz edebilen filozof olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada Antik Yunan geleneğinin cinsiyete bakış açısıyla birlikte Platon'un bakışı açıklanacak ve farklılıkları tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, erkek, kadın, Antik Yunan, kültür

THE ISSUE OF GENDER IN ANCIENT GREEK AND IN PLATO

ABSTRACT

The issue of gender which is as old as human history is a philosophical discussion subject that continues to shape based on various factors. The place which the woman and man take in historical process is determined by the era that is being gone through, social conditions and culture. Sexism in Ancient Greek; especially the approach that ignored the woman affected the philosophers of that era. The opinions that emerge in this context dignified the man, passivized the woman and did not accord equal right to woman with man. Plato, different from his culture, was the philosopher who could utter the equality of woman and man. In this study, the points of view of both Ancient Greeks and Plato on gender will be explained and the differences between two viewpoints will be discussed.

Key Words: Gender, man, woman, Ancient Greek, culture

* Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı, hilalcolakoglu@atauni.edu.tr

GİRİŞ

Tarihi süreç boyunca ortaya çıkan toplumsal değişimler tartışılan çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir, bu sorunlardan biri de cinsiyet sorunudur. Kadının ve erkeğin ne olduğu, toplum düzeninde bu iki cinsin alacağı yerle birlikte, toplumda kendine özgü yeteneklerini ne şekilde geliştireceği ve kadının haklarının ne olduğu gibi konular hakkında çeşitli görüşler birçok düşünür tarafından farklı zamanlarda kapsamlı tartışmalar ekseninde ele alınmıştır. Ancak bu tür felsefi tartışmaların ortak noktası genel anlamda erkeğin karşısında kadının yok sayılması ya da ikinci sınıfa itilmesi, bunlarında cinsiyetçi ve ırkçı söylemlerle dile getirilmiş olduğu yaklaşımlar çerçevesinde şekillenmesidir. Bunu destekleyen şekilde insanlığın tarihi, “Uygarlık temel olarak doğanın ve kadınların tahakküm altına alınmasının tarihidir” (Zerzan, 2010: 49) olarak tanımlanabilmektedir. Bu ortak yaklaşım bağlamında bazı felsefe tarihçileri için "felsefenin erkekler tarafından diğer erkekler için yapıldığı" (Erkızan, 2013: 14) ifade edilmiştir. Yine aynı görüş ışığında "İnsan türünün yarısının -kadın cinsinin- ilk tarihi, büyük ölçüde gözden irak tutulmuş, gizli bırakılmıştır" (Reed, 1994 :11) ifadeleriyle kadının tarihi süreçteki yeri ifade edilmiştir.

Geçmiş ilk çağa kadar uzanan “cinsiyet” sorununa daha özel olarak “kadın nedir?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde yaşanan yüzyılın ve toplumda mevcut olan düşünsel yapının kadına bakışı şekillendirdiği görülmektedir. Felsefi düşünce tarihine bakıldığında “Kadınlık, felsefi düşüncenin doğuşundan beri, simgesel olarak, Akıl'ın dışında kaldığı varsayılan şeylerle -yer tanrıçalarının karanlık güçleriyle veya esrarlı kadınların görünmez güçlerinin etkisinde kalmayla- eş tutulmuştur” (Lloyd, 1996: 22). Bu bağlamda tarihte kültürel anlamda önemli olan rasyonel düşüncenin gelişimi konusunda göz ardı edilmesi gereken şeylerle, kadın arasında simgesel bir ilişki kurulmuştur. Bu düşünceler sonucu erkek olmak düşüncenin açık ve net haliyle ilişkilendirilirken, kadın olmak anlaşılmaz ve belirsiz düşüncenin ifadesi haline gelmiştir. “Kadınların zihni olsun bedeni olsun, büyük işler için yaratılmamış olduklarını anlamak için görüntülerine bakmak yeterlidir” (Schopenhauer, 2006: 8) vb. düşüncelerle kadınların erkeklerden aşağı bir seviyede olduğu dile getirilmiştir. Bu düşüncelerin yanında tarih boyunca kadın bazen bir anne bazen bir eş ya da bir sevgili olarak filozofların hayatlarında var olmuş ve çeşitli nedenlerle de bu filozofların felsefi düşünceleri üzerinde etkili olmuştur.

1.ANTİK YUNAN’DA CİNSİYETÇİLİK VE KADININ YERİ

Antik yunan felsefesinde mevcut olan cinsiyet ayrımı, temelini bulunduğu toplumdaki kültürel bakış açısından almıştır. Bu dönem Atina’ında kadınların toplum içinde görünür olmadıkları söylenebilir. Bu çağda kadınlar yasal olarak bağımsız ve özgür bir hayata sahip değillerdir. Kadın evde olmalı ve bir erkek tarafından korunmalıdır. Bu erkek kimi zaman koca, kimi zaman baba ya da en yakın erkek akraba olmaktadır. Kadın burada hayatını bir erkeğin sorumluluğu altında sürdürmek zorundadır. Erkek kadını hem korumak hem de ekonomik anlamda geçindirerek mutluluğunu sağlamak rolünü üstlenmiştir. Kadının kişisel alanı ve toplumsal alan arasındaki ilişkiyi bu erkek sağlamaktadır ve kamusal alanda kadının temsilcisi durumuna gelmiştir. Çünkü bu dönemde kadının kendi adına yasal işlemlerini yapması yasaklanmıştır. Yurttaş sayılmazlar ve oy kullanamazlar. Toplumsal ve siyasi anlamda soyutlanmış ve kendi bireysel alanlarına hapsedilmiş olarak yaşamaktadırlar. Onların toplum içinde konuşulmaları bile hoş görülmemiştir. Kadının polis devletindeki yeri ancak evleridir, erkeklerle aynı eğitim ve statüye sahip olamazlar. Bu toplumda erkekler duygusal ve cinsel hayatlarını karısı dışında başka kişilerle de sürdürebilirken, kadınlar kanunen eşlerine sadık olmak zorundadırlar. Boşanma konusunda

da erkekler çok daha fazla haklara sahiptirler. Kadın ancak ev işi ve çocuk yetiştirmeye görevlendirilmiş, akrabalar dışında erkeklerle görüşmesi yasaklanmıştır.

Bu kültürel temeliyle Antik Yunan'ın oluşturmuş olduğu toplumda ortaya çıkmış olan çeşitli düşünceler de kadına bu bakış açısının şekillendirmesiyle ortaya çıkmıştır. Antik felsefede düşünüşün merkezinde doğa ve arke problemi bulunduğu için bu dönemin kadın betimlemesi hakkında ancak yazılanlar aracılığıyla oluşturulan sınırlı bir bilgi söz konusudur. Bu dönemle ilgili olarak bir erkekler söylemi oluşturduğu söylenilebilir. Pythagorasçılar tarafından oluşturulan Karşıtlar Kuramı bu dönemdeki ve daha sonraki cinsiyetçiliğin temelini oluşturur. Pythagorasçılardan daha önce yaşamış olan Anaksimandros ve Anaksimenes'te de karşıtlık fikri bulunmasına karşın, bu karşıtlık cinsiyetçilik açısından ifade edilmemiştir. Daha sonra karşımıza çıkan oluş filozofu Herakleitos'a bakıldığında üstünlük şeklinde olmayıp karşılıklı ihtiyaç halinde olan bir karşıtlıktan söz edilebilir. Onda, yaşam ve ölüm, gündüz ve gece gibi kadın ve erkek birbirine bağımlı bir yapıya sahiptir. Çoğulcu düşünceye sahip Empedokles'e göre ise evrenin kurucu öğeleri olan toprak, hava, su ve ateş iki güç tarafından yönetilir. Bu güçlerden birincisi tanrısal ve kadınsal olan Sevgi, ikincisi ise tanrısal olan ancak erkeksi olan Nefret'tir. Sevgi barışın, nefret savaşın varlığını sağlar, bununla birlikte karşıt olan bu güçler birbirine eşittir.

Antik Yunanda cinsiyetçiliğin kesin anlamda temelini oluşturan Pythagorasçılar için ise bu karşıtlık tamamen açık ve kesin şekilde belirlenmiştir. İlk kadın filozof olarak bilinen M.Ö.600 de yaşamış Krotonlu Theano, Pythagoras'ın eşi öğrencisi ve ilk takipçilerinden biri olmuştur. Theano'nun da içinde bulunduğu Pythagorasçılara ait karşıtlar tablosunda kadının olumsuz olan tarafta bulunduğu ve asla erkekle eşit olmadığı vurgulanır. "Pisagor'un, İÖ altıncı yüzyılda düzenlediği karşıtlar tablosunda kadınlık, açık bir biçimde, sınırlanmışın -tam ve açık olarak belirlenmişin- karşıtı olarak alınan sınırlanmamış olanla -muğlak ve belirsiz olanla- ilişkilendirilmiştir" (Lloyd, 1996: 23). Pythagorasçılar için erkeğin erdemleri: yönetmek, egemen olmak ve belirlemek olarak ifade edilirken, kadının erdemi ise: erkeğe itaat etmek, onun egemenliğini ve belirleyiciliğini alçak gönüllü bir şekilde kabul etmek olarak tanımlanmaktadır. Kadın, onlar için karanlık olan, kötü olan, aşağı olan maddeyle aynı kategoride bulunarak, ruh ile özdeş tanımlanan erkeğin belirlemesi altında betimlenmiştir (Erkızan, 2013: 17). Bu anlamda kadın erkeğe oranla aşağı durumda ve erkeğin belirlemesi altında bulunmaktadır.

Parmenides'in felsefi görüşleri incelendiğinde hakikat ve sanı ayrımı içinde kadın farklı bir rol ile ortaya çıkacaktır. Kadın tanrıça Thea hakikat yolunda Parmenides'in aklını kullanması konusunda rehberlik eden önemli bir yol gösterici olarak tanımlanmaktadır.

Ancak Sokratesle başlayıp düşüncenin merkezine insanın alındığı dönemle birlikte kadının yeri ve önemi hakkında farklı fikirler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu dönemin en önemli filozoflarından Sokrates'in doğru bilgiye ulaşma yolunda kullanmış olduğu tartışma yöntemi "doğurtma yöntemi"dir ve düşünürle ilgili elde edilen yazılarda bu yöntemini mesleği ebelik olan annesinden esinlenerek bulduğu dile getirilmektedir. Sokrates'in hocası olduğu söylenen bir başka kadın olan Aspasia'nın ise diyalog yöntemini Sokrates'e öğrettiği ve siyasal konuşma sanatı olan Sokratik diyalogun kaynağında olduğu yazılmıştır.

Sistemik felsefe dönemine bakıldığında ise Aristoteles ve Platon'un kurmuş olduğu sistemler ve bu sistemler içindeki kadının yeri belirginleşmektedir. Erkeklik ile ilişkilendirilen açık belirlenmiş net düşünce, Antik Yunan'ın sonlarında ortaya çıkan madde-form ayrımı konusunda da varlığını devam ettirmektedir.

“Erkeklik, etkin, belirlenmiş formda, kadınlık da edilgen, belirlenmemiş maddeyle aynı safta yer alır. Bu eşleştirme için gereken uygun ortam, Yunanlılar’ın insanın üremesine ilişkin geleneksel anlayışınca hazırlanır; bu anlayışa göre baba, biçimlendirici ilkeyi sağlayandır, üremenin gerçek nedensel gücüdür; buna karşılık anne, sadece bu biçimi veya belirlenmiş olanı kabul eden maddeyi sağlayan ve babanın ürünü olan şeyi besleyendir” (Lloyd, 1996: 24).

Bu düşünce Platon’un düşüncesinde de yer bulmuş ve çeşitli şekillerde ele alınmıştır.

2.PLATON DÜŞÜNÇESİNDE CİNSİYET VE KADININ EVRİMİ

Bulunduğu çağdan farklı olarak cinsiyet sorununa yaklaşan Platon Antik Yunan düşüncesinin aksine kadına önem attığı düşünceleriyle öne çıkmaktadır. Platon kadın ve erkeğin bir bütünü iki yarısı olduğunu, eski mitik çağlarda birbirinden ayrılmış olduklarını dile getirir. İnsanların dişi, erkek ve hem erkek hem de dişi olan üç çeşide ayrıldığını savunur ve üçüncü çeşidin kaybolduğunu dile getirir.

“ peki, ama neden insanlar üç çeşitti, neden dediğim gibiydiler? Çünkü erkekler, aslında güneşten gelmedi, dişi bu dünyadan, ikisini birleştiren cins de aydan; ay hem güneşe, hem dünyaya bağlı ya. Toparlık olmaları, döne döne gitmeleri de bu gezegenlere çektikleri içindir” (Blondel, 2004: 46)

Ona göre kadın ve erkek bu yüzden hiç durmadan aşk yoluyla buluşup birleşmeye çalışmaktadırlar.

Klasik dönem Atinası’nda kadınların bulunduğu toplumsal yere karşılık olarak, Platonun kadına tanıdığı olduğu toplumsal statü ve yer ele alındığında, Platon’un bir devrim gerçekleştirdiği söylenebilecektir. O bulunduğu toplumun aksine kadınları dışlamayarak, kamu düzeninde yer sahibi olmaları gerektiğini ve hatta erkeklerle eşit bir yere sahip olabilecek şekilde yaratıldıklarını ifade etmiştir. Devlet içinde kadınların aktif olarak katılacakları bir yaşam ve eğitim durumu gerekliliğinden bahsetmiştir. Kadın, Platon’un ideal devletinde çeşitli kademelerde yer alabilecek ve yetenekleri ölçüsünde iş alanlarında değerlendirilecektir.

Platon, kadın ve erkeğin her ne kadar farklı yaratılsalar da iş gücü olarak birbirlerinden farklı olmadıklarını ve aynı işi yapabileceklerine inanır. “Platon ideal devletinde kadınlarda erkekler gibi eğitildikleri, yetiştirildikleri zaman erkeklerle aynı işi yapmalarına bir engel olmadığına inanır. Kadınlarla erkekler arasındaki yaradılış ayrılığı aynı işi yapmalarını engelleyecek nitelikte değildir” (Göze, 2000: 27). Devlet yönetimi hakkında da Platon, “Devletin yönetiminde kadının kadın olduğu için, erkeğinde erkek olduğu için daha iyi yapacağı iş yoktur. Yaradılıştan her iki cinsten de, aynı güçler vardır, kadında erkek gibi bütün işleri görebilir”(Platon, 1999: 130) sözleriyle kadının yer alabileceğini belirtir. Ancak kadınların iş konusunda aynı güce sahip olsalar da yaradılışlarında yine de farklar olduğunu dile getirir. “Ne var ki kadın hiçbir işte erkek kadar olamaz, yani kadında erkek gibi bekçilik yapar, ancak bu yaradılış kadında daha zayıf, erkekte kuvvetlidir” (Platon, 1999: 13). Kadınların dikiş dikmek, çörek pişirmek gibi işleri her zaman daha iyi becerebileceğini ifade etmesi de kadının doğasının bu tür işlere daha yatkın olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Platon'a göre çeşitli değerlere yani yeteneklere sahip kadınlar yine aynı değerlere sahip erkeklerle eş yapılmalıdır, çünkü yaradılışları arasında yakınlık vardır. Ancak bu eş yapma durumunu sadece çiftleşme açısından ele alır. Platon devlet için aile kurumunu kabul etmez. “Bekçilerimizin kadınları hepsinin arasında ortak olacak, hiçbiri hiçbir erkekle ayrı oturmayacak. Çocuklar da ortak olacak. Baba oğlunu, oğul babasını bilmeyecek” (Platon, 1999: 133) sözleriyle ortak kadın ve ortak çocuk düşüncesini dile getirmiştir. Bu düşüncesini ise Devlet adlı eserinde ele alırken çeşitli benzetmelerle açıklamaya çalışır. Evlenmenin nasıl yararlı olabileceği sorusuna, hayvanların bile çiftleştirilirken iyi cins olanların bir araya getirilmesine dikkat edildiği gibi toplumdaki bireylerin de sahip olduğu iyi özelliklerine, yeteneklerine uygun olarak çiftleştirilmesi gerektiğini söyler. “Her iki cinsin de en iyilerinin en fazla, en kötülerinin de en az çiftleşmeleri gerekir. Ayrıca en kötülerin değil, en iyilerin çocuklarını büyütmeliyiz ki, sürünün cinsi bozulmasın” (Platon, 1999: 135) sözleriyle fikirlerini ifade eder. Evliliklerde ki iyi cinsin devamının ise devlet adamlarının kontrolünde olması gerektiğini belirtir. Böylece toplumda erkek ve kadının yerinin nasıl olduğu, farkları ve evlenmelerinin hangi şartlara bağlı olduğu Platon tarafından Devlet adlı kitabında ifade edilmiş olur.

Kadın ve erkeğin eşitliği meselesini Platon, aslında kadınlara bulunduğu topluma aykırı olarak büyük haklar vermek amacıyla geliştirmemiştir. Geleneksel kadına bakış şekline uzaklaşmasının nedeni kendi kurmuş olduğu ideal devletin devamını sağlamaktır. Bu devlette kadın ve erkek aynı işi yapabilir çünkü onlar arasında kadının doğurması ve erkeğin buna neden olması dışında bir fark yoktur. Doğalarının farklılığı onların cinsiyetlerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Her iki cinsiyette de doğal yetenekler benzer biçimde mevcuttur.

Platon'un kadın hakkındaki görüşleri bir diğer diyalogu olan Timaios'ta da karşımıza çıkar. Ona göre insan doğası ikili bir yapıya sahiptir. Bu yapının güçlü olanı erkek olarak isimlendirilir.

“Ruhlar kaderleri gereği, bedene girdiklerinde ister istemez birtakım acı ve haz karışımı sevgi, öfke, korku ve bunlara benzer aşırı arzularla karşı karşıya kalacaklardır. Eğer, ruhlar bu ihtirasların üstesinden gelebilirlerse, yani onları zaptedebilirlerse, adil bir yaşam; onların kendilerini ele geçirmelerine izin verilerse adaletsiz bir yaşam süreceklerdir” (Boycacı, 2014: 219)

Platon'a göre ruhlar bu zamanı iyi geçirirlerse mutlu yaşamlarına geri dönecekler, kötü geçirirlerse ikinci kez dünyaya geldiklerinde kadın olarak dünyaya geleceklerdir. Burada kadın olma, erkek olarak dünyaya gelmenin alt seviyeye düşmüş hali olarak tanımlanmıştır. Bu düşüş daha sonra hayvan bedeninde dünyaya gelmeyle devam edecek bir döngüdür. Platon'un kadınları bu döngü içinde konumlandırış şekli onun gözünde kadının erkekten aşağı ve zayıf olduğunun ispatı olarak düşünülebilecektir.

Platon için ifade edilen şu sözler onun cinsiyet konusuna nasıl baktığını özetler: “Platon hayatında iki şeye sevinirdi: Birincisi hür bir adam doğduğuna, ikincisi de erkek doğduğuna..” (Bebel, 1966: 62).

SONUÇ

M.Ö. 6. Yüzyıl Atina'sında var olan kültürel koşullar o dönemdeki cinsiyet sorunu üzerinde etkili olmuştur. Kadının ve erkeğin içinde bulunduğu durum erkek lehine bir karakter taşımaktadır. Bu dönemde erkek yüceltilirken kadın tamamen görünmez hale gelen bir varlık şeklini almıştır. Kadın ve erkek eşit değildir, kadın siyasal ve toplumsal haklara

sahip olmayan bir canlı olarak eve hapsedilmiş, dünya ile bağlantısı sadece yakın olduğu bir erkek tarafından sağlanması uygun görülmiştir. Ev işleri ve çocuklara bakmak gibi görevlerle kısıtlanan özgürlüğü ev içine hapsedilmiştir. Kadının burada duyguları önemsenmeyerek, eşine sonsuz bir bağlılık içinde yaşaması görevi verilmiştir. Toplumun yarısını görmezden gelen Antik Yunan seçme hakkını da sadece erkeklere vermiştir. Erkek kadının ekonomik ihtiyaçlarını gidermeli ve huzur sağlamalıdır. Bu kültürel koşullar içinde ortaya çıkmış çeşitli düşünürler de toplumun bu yapısından etkilenerek kadına bakışlarında erkek yanlısı bir tavır sergileme eğilimine girmişlerdir. Kadın daha çok şeytani bir varlık, akılsız bir varlık ya da yüzeysel düşünen bir rol biçilerek tanımlanmaya çalışılmıştır. Kadının üreme özelliği sayesinde nüfus artışı için bir araç olarak görüldüğü bu toplumlarda kadın söz hakkı olmadan yaşaması gereken, güçsüz olduğu için erkeklerin hizmetinde olması gereken varlık olarak tanımlanmıştır. Antik Yunan'ın bu erkek yanlısı düşünceleri Platon'la birlikte şekil değiştirecek, o zamana kadar asla eşit olduğu düşünülmeyen kadın ve erkek arasında eşitlik durumu tartışılacaktır. Platon kurmuş olduğu ideal devlet anlayışında toplumun yönetilmesi ve düzenlenmesiyle ilgili fikirlerini açıklarken, kadınları da erkeklerle aynı görevleri yapabileceği bir devlet şekli tasarlamıştır. Burada kadın da erkek de doğuştan cinsiyet ayrımına bağlı farkları olmasına rağmen aynı güce sahiptir. Aynı işi, yeteneği yani değeri olduğu ölçüde kadın da erkek de yapabilir. Kadın erkekle aynı eğitimi alabilir ve çeşitli haklara sahiptir. Platon'un kadının daha önce hiç olmadığı şekilde erkekle eşit haklarla donatılması gerektiği düşüncesi bulunduğu çağa kıyasla devrim niteliğindedir. Ancak bu eşitlik isteğini kadınları yüceltmek amacıyla ortaya atmadığı görülmektedir. Platon'un amacı devletteki düzeni en ideal şekilde kurarak, devletin devamını sağlamaya çalışmaktır. Bu yüzden kadınlar ve çocukların evlenildikten sonra erkekle aynı evde yaşamaması gerektiğini savunmuştur. Kadınların ortak olmasıyla tüm vatandaşların kadına ve çocuğa aynı mesafede durması sağlanacak böylece devletin daha güçlü olması mümkün kılınacaktır. Cinsiyet sorununa yaklaşım konusunda Platon'un bu tavrı her ne kadar devletin devamını sağlamak için olsa da bulunduğu toplumdaki bakış açısının değişmesi için önemli bir adım olmuştur. Kadın ilk kez hakları ve yaradılışıyla erkeklerin seviyesine yaklaşmış, cinsiyet farkına rağmen iş bölümü ve eğitim konusunda eşit haklara sahip olabileceği bir toplum şekli düşünülmüştür.

KAYNAKÇA

BEBEL, August(1966) Kadın ve Sosyalizm, Ankara: Toplum Yayınları

BLONDEL,Eric (2004) Aşk, çev: Esra Özdoğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

BOYACI, Nihal P. (2014), "Platon'da Kadın Sorunu Üzerine Bir tartışma". İstanbul: Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 18, 205-230.

GÖZE, Ayferi (2000) Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul: Beta Yayınevi

ERKIZAN, Hatice N. (2013) "Erkek Merkezcilikten (Androcentrism) İnsan-Merkezciliğe Yolculuk (Anthropocentrism): Antik Felsefe ve Cinsiyet Üzerine (Pre-Sokratikler)", Özne-Feminizm ve Felsefe 18. Kitap (der.), Konya: Çizgi Kitapevi, s.11-18

LLOYD, Genevieve (1996) Erkek Akıl, çev: Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

PLATON (1999) Devlet, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

REED, Evelyn (1994) Kadının Evrimi, çev: Şemsa Yeğin, İstanbul: Payel Yayınları.

SCHOPENHAUER, Arthur (2006) Aşka ve Kadınlara Dair, çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları

ZERZAN, John (2010) “Ataerkillik, Uygarlık ve Toplumsal Cinsiyetin Kökenleri”, İstanbul : Felsefelogos Dergisi- Cinsiyetçilik, çev. Utku Özmakas, 38, 49-56